

Dr. Marjan Senjur

GOSPODARSKA RAST SLOVENIJE V EVROPSKO RAZVOJNO ODLIČNOST

Povzetek

Na področju gospodarske rasti in razvoja bi pojmu odličnost ustrezala kategorija gospodarska razvitost in visoke stopnje gospodarske rasti. Prispevek razpravlja o tem, kako bi Slovenija s svojo gospodarsko rastjo lahko dosegla evropsko razvojno odličnost, to je gospodarsko razvitost razvitih evropskih držav. Prispevek najprej obravnava demografska gibanja Slovenije v prihodnjih desetletjih. Slednja so takšna, da bi lahko ogrozila hitro gospodarsko rast Slovenije. Nato obravnava o konvergenco v Evropi. Gre za proces, ko se države, ki uspevajo hitro rasti, približujejo razvitim državam Evrope. Za to morajo ubrati ustrezno politiko razvoja. Sestavni del take razvojne politike je iskanje razvojni niš, odlična podjetja na ozemlju Slovenije in odlične institucije, med katerimi je v središču pozornosti institucija trga dela.

ECONOMIC GROWTH OF SLOVENIA INTO EUROPEAN GROWTH EXCELLENCE

Summary

A term excellence could mean higher level of economic development and high rate of economic growth. The article discusses the way in which the Slovenia could achieve growth excellence in the European framework. It discusses

the demographic movements in Slovenia, which are such that they may endanger the high economic growth in Slovenia. The article elaborates the convergence in Europe. A convergence is a process of catching-up with more developed countries in Europe. A country, which wants to close the gap toward most developed countries, has to find appropriate growth policy. Such growth policy would search for growth niches, support excellent firm with home base in Slovenia, and build excellent institution, including the institution of labor market.

I. UVOD

Odličnost je pojem, ki je uveljavil v poslovnih vedah. Na področju gospodarske rasti in razvoja bi pojmu odličnosti ustrezala kategorija visoke gospodarske razvitosti in visoke gospodarske rasti. Z razvojno odličnostjo bi na ravni države označilo visoko gospodarsko razvitost in vse, kar je potrebno, da se te ravni pride. Zato bom v tem prispevku razpravljajal o tem, kako bi Slovenija s svojo gospodarsko rastjo lahko dosegla razvojno odličnost, to je, kako bi se Slovenija lahko uvrstila med bolj razvite evropske države.

Za uvod sem postavil tri izhodišča. Prvo izhodišče so tekoča gospodarska bivanja v Sloveniji. Tekoča gospodarska gibanja so odlična. Stopnja gospodarske rasti je v triletnem razdobju (2005-07) na ravni med 4 in 5 odstotkov, inflacija je na ravni med 2,5 in 3,0 odstotki in stopnja brezposelnosti je med 6,0 in 6,5 odstotki. To je dobro tudi v primerjavi z državami euro območja, katerega članica je Slovenija od 1. januarja 2007.

	2005 dejansko	2006 ocena	2007 napoved	2005 euro območje
Realna rast BDP (%)	4,0	5,1	4,2	1,7
Inflacija, povprečje leta (%)	2,5	2,5	2,6	2,2
Anketna stopnja brezposelnosti (%)	6,5	6,4	6,5	8,8
Saldo javnih financ (metodologija GFS-IMF)	-1,1	-1,1	-0,9	-2,4
BDP na prebivalca v SKM, EU25=100	81,9			105,8

Tabela 1: Ključni ekonomski kazalci Slovenije, 2005-2007

Vir: Konjunkturna gibanja, februar 2006, GZS: Ekonomsko ogledalo, januar 2007, UMAR.

Vprašanje je, ali je tako odlično stanje ključnih ekonomskih kazalcev dolgoročno vzdržno. Ugodna stopnja gospodarske rasti je potrebna, če Slovenija želi dohiteti v razvitosti razvite države. V letu 2005 je v indeksu BDP na prebivalca zaostajala za povprečjem držav euro območja za 23,9 odstotnih točk, če se jemlje osnova, da je indeks EU25 enak 100. Za inflacijo ji ne bo več potrebno skrbeti, tudi za menjalni tečaj ne, saj je denarno politiko prepustila Evropski centralni banki. Tudi za javno-finančno zdravje slovenskega gospodarstva lahko rečemo, da je do sedaj bilo ugodno in bi tako lahko ostalo.

Drugo izhodišče moje prispevka so nedavne projekcije Evropske komisije o spontanah demografskih gibanjih v Sloveniji in o posledicah teh gibanj. Za ta prispevek sem upošteval poročilo »Vpliv staranja na javne finance: projekcije za EU25 držav članic...(2004-2050)«, ki je nastalo v okviru Evropske komisije leta 2006 (ECFIN, 2006). Gre za projekcije za EU25 držav članic za razdobje 2004-2050. Avtorji posebej opozarjajo, da gre za projekcije in ne za napovedi. Najprej se naredijo projekcije spontanah demografskih sprememb za naslednji pet desetletij in se potem napovedujejo, kakšne posledice bi to imele za slovensko družbo. Leta 2005 je bilo v Sloveniji 2.001 tisoč prebivalcev. Na podlagi osnovne projekcije prebivalstva (po Eurostatu) bi naj bilo v Sloveniji leta 2050 okrog 1900 tisoč prebivalcev, kar je okrog 100 tisoč manj kot leta 2005. Po tej projekciji bi naj slovensko prebivalstvo do leta 2015 rahlo naraščalo (do 2019 tisoč) in potem upadalo do leta 2050 (do 1897 tisoč prebivalcev). Projekcije prebivalstva se bile pripravljene na Eurostat-u. V razdobju 2004 do 2050 bi naj prebivalstvo v Evropi in po posameznih državah bodisi stagniralo ali upadalo. Te projekcije so za Slovenijo neugodne in vprašanje je, kako se naj Slovenija z njimi sooči.

	2004	2050
Slovenija	2.0	1.9
EU15	383	388
EU10	74	66

Tabela 2: Celotno prebivalstvo, v milijonih

Vir: ECFIN (2006).

Tretje izhodišče je vprašanje primerjave razvojne odličnosti. Slovenije želi biti odlična v Evropi. Evropska unija je zelo diverzificirana skupina držav, kar se tiče razlik v gospodarski razvitosti in razvojnih značilnosti. Obstaja skupina razvitih držav, skupina srednje razvitih in skupina manj razvitih držav. Vsaka od teh skupin se razlikuje glede značilnosti razvoja. Prvo skupino označuje razvojna odličnost, inovacije, raziskave, podjetništvo. Druga skupina držav se želi tej skupini pridružiti. Tretja skupina držav je preveč oddaljena, da bi se priključila prvi skupini. Iz ekonomskega sodelovanja z njo pa si obeta, da se bo lahko hitreje razvijala.

Države	PKM USD	Indeks
G1: Zahodna Evropa (ZE)		
Austrija, Belgija, Danska, Finska, Francija, Nemčija, Irska, Italija, Nizozemska, Švedska, Velika Britanija, Norveška, Švica		
Povprečni BDP na prebivalca*	29.946	100
G2: Jugo-zahodna Evropa (JZE)		
Grčija, Portugalska, Španija, Slovenija		
Povprečni BDP/prebivalca*	19.905	66
G3: Srednje-vzhodna Evropa (SVE)		
Češka Rep., Estonija, Latvija, Litva, Poljska, Slovaška, Hrvaška		
Povprečni BDP/prebivalca*	12.801	43

G4: Jugo-vzhodna Evropa (JVE)		
Bolgarija, Romunija, Makedonija, Albanija, Ukrajina, Belorusija		
Povprečni BDP/prebivalca*	6.322	21

Opomba: *Neponderirana aritmetična sredina.

Tabela 3: Skupine evropskih držav glede na BDP na osebo leta 2003

Vir: Human Development Report, UNDP 2004; Senjur, 2007.

Slovenija je v srednji skupini držav. Vprašanje, ki si ga postavljamo je, ali lahko Slovenija dohiti prvo skupino držav in se uvrsti med razvite evropske države.

Prispevek najprej obravnava demografska gibanja Slovenije v prihodnjih desetletjih. Slednja so takšna, da bi lahko ogrozila hitro gospodarsko rast Slovenije. Nato bom pisal o konvergenci v Evropi. Gre za proces, ko se države, ki uspevajo hitro rasti, približujejo razvitim državam Evrope. Za to morajo ubrati ustrezno politiko razvoja. Sestavni del tako razvojne politike so odlična podjetja na ozemlju Slovenije in odlične institucije. V zadnjem času je v središču pozornosti institucija trga dela.

II. DEMOGRAFSKA GIBANJA

1 Število prebivalstva, rast prebivalstva, staranje

Prebivalstvo Slovenije ne raste. Naravni prirastek je v zadnjih petih letih negativen, pozitivna rast prebivalstva je na račun rahlega priseljevanja. Stopnja rodnosti je nizka, tudi stopnja smrtnosti je nizka. Obe stopnji sta bili v letu 2004 nižji kot v EU-25. Tudi stopnja neto priseljevanja je nizka, okrog 1 do 3 promile na leto.

Prebivalstvo (%)	0,21
Stopnja natalitete*	9,1
Stopnja mortalitete**	9,4
Naravni prirast (%)	-0,03
Selitveni prirast***	3,2

* živorojeni na 1000 prebivalcev; **umrli na 1000 prebivalcev; ***na 1000 prebivalcev.

Tabela 4: Stopnje rasti prebivalstva v Sloveniji, leto 2005

Vir: SURS.

Osnovni razlog za upadanje prebivalstva je nizka rodnost, ki je v Sloveniji pod tisto stopnjo rodnosti, ki omogoča obnavljanje prebivalstva na isti ravni (taka stopnja rodnosti je okrog 2.1 otroka na žensko v rodni dobi). V državah EU15 izpad rodnosti kompenzira neto priseljevanje. V Sloveniji je neto priseljevanje prešibko, da bi lahko nadomestilo negativen naravni prirastek prebivalstva.

	Stopnje rodnosti		Pričakovana življenjska doba (leta), za ženske		Neto migracije (v %)	
	2004	2050	2004	2050	2004	2050
SI	1.18	1.50	80	85	0,0	0,1
EU 15	1.53	1.61	82	87	0.4	0.2
EU 10	1.23	1.58	78	83	0.0	0.1

Tabela 5: Osnovne predpostavke o stopnja rodnosti, pričakovani življenjski dobi in neto migracijah

Vir: ECFIN (2006)

Celotna stopnja rodnosti (total fertility rate), ki bi zagotavljalo nadomeščanje prebivalstva, bi naj bila 2.05 otrok na žensko. Za Evropo je značilnost, da je celotna stopnja rodnosti upadla na nadomestitveno in celo nižjo raven.

Druga demografska značilnost zadnjih petdesetih let v Evropi je podaljševanje pričakovane življenjske dobe. V EU državah se je pričakovana dolgoživost (life expectancy) ob rojstvu povečala za 8 let v razdobju 1960 do 2000. Od leta 2004 do 2050 pa bi se naj povečala vsaj še za 5 do 6 let. Velik del povečanja dolgoživosti (life

expectancy) je posledica nižje stopnje smrtnosti v višjih starostnih skupinah prebivalstva. Dolgoživost ob 65 letu starosti se bo v državah EU25 povečala za okrog 4 leta do leta 2050.

Upadanje rodnosti in podaljševanje dolgoživosti prebivalstva ima za posledico spremembe v starostni strukturi prebivalstva. Močno se povečuje delež starejšega prebivalstva (starega 65 let in več) glede na prebivalstvo v delovni dobi (staro med 15 in 64 let). V Sloveniji je zaslediti tezo, da bo zaradi staranja ljudi v prihodnje vse manj ljudi, ki bodo sposobni delati. To je v osnovi sporna teza. Z zgodovinskimi podatki je mogoče dokazovati, da se zaradi staranja ne manjša število ljudi, ki so sposobni delati; človeška evolucija povečuje sposobnost ljudi za delo; da o vplivu tehničnega napredka ne govorim (Fogel, 1994).

	2003	2025	2050
Slovenija	21	36	56
EU15	25	36	52
EU10	19	33	50

Tabela 6: Projekcija stopnje starostne odvisnosti (razmerje med prebivalstvom starim 65 let in več in prebivalstvom v starosti od 15 do 64 let)

Vir: ECFIN (2006)

Glede na to, da se relativno in absolutno zmanjšuje prebivalstvo v delovni dobi projekcije za Slovenijo kažejo stagnacijo v rasti zaposlenih v razdobju 2003-2025 in upadanje števila zaposlenih v razdobju 2025-2050 in to kar po letni stopnji $-0,8\%$.

	2003-2025	2025-2050
Slovenija	0.1	-0.8
EU 15	0.4	-0.5
EU 10	0.5	-0.9

Tabela 7: Projekcije letnih stopenj rasti zaposlenih (starost 15-64)

Vir: EC (2006)

Stagnacija zaposlenosti (v prvem razdobju) in upadanje zaposlenosti (v drugem razdobju) je projicirana kljub temu, da je predviden

porast stopnje zaposlenosti prebivalstva v delovni starosti in močno povečana stopnja zaposlenosti starejših delavcev.

2. Vpliv demografskih sprememb na potencialno stopnjo gospodarske rasti

Primerjava stopenj gospodarske rasti Slovenije in EU 15 je zanimiva. V prvem razdobju (2004-2010) bi naj Slovenija za 1.5 odstotne višjo stopnjo rasti od povprečja EU15, v drugem razdobju (2011-30) pa za 0.7 odstotne točke, v tretjem razdobju (2031-50) bi naj slovenska stopnja rasti že bila pod povprečjem za države skupine EU 15.

	2004-2010	2011-30	2031-50
Slovenija	3.7	2.5	1.1
EU 15	2.2	1.8	1.3
EU 10	4.5	3.0	0.9

Tabela 8: Projekcije potencialnih stopenj rasti BDP

Vir: ECFIN (2006)

Projekcije Evropske komisije nakazujejo močno znižanje potencialne stopnje rasti Slovenije v prihodnjih petih desetletjih in to tako glede na preteklo in sedanje stanje in glede na druge države EU15. Glavni razlog za to je v demografskih gibanjih, ki bi naj povzročile močno upadanje stopnje rasti zaposlenosti. Vprašanje je, zakaj bi naj v Sloveniji zaposlenost upadala znatno hitreje kot v drugih državah EU15?

To je ključno strateško vprašanje prihodnjega razvoja Slovenije. Ali se bo dolgoročna stopnja rasti Slovenije znižala pod povprečje razvitih držav Evrope? Če bi se to zgodilo, se ne bi mogli uvrstiti med razvite države Evrope. Vse težje bi reševali socialne in družbene probleme. Tudi pokojnine bi postale večje breme. Zato je vprašanje, kako ohraniti dinamiko slovenskega gospodarstva kljub neugodnim spontanim demografskim gibanjem.

Negativna demografska gibanja, to je upadanje prebivalstva, staranje prebivalstva in upadanje števila zaposlenih, bi lahko znižale dinamičnost slovenskega gospodarstva, kar bi imelo za posledico

upadanje potencialne stopnje gospodarske rasti v Sloveniji. EU projekcije napovedujejo za Slovenijo prav to.

Ključno strateško vprašanje, kaj bi lahko Slovenija storila na področju prebivalstvene politike. Odgovor je, da naj poskuša zagotoviti vsaj stagnantno prebivalstvo; še bolje bi bilo, da bi prebivalstvo rahlo raslo in vsaj tako dolgo, dokler Slovenija ne postane ena od razvitih držav Evrope. Možnosti za dvig rasti prebivalstva sta dve. Prva je, da poskuša bolj dvigniti stopnjo rodnosti, od predvidene v projekcijah; morda na stopnjo obnavljanja prebivalstva. Druga možnost je, da poveča neto priseljevanje prebivalstva. Politika mora biti jasna, pregledna in dolgoročna, da se bodo ljudje lažje odločali, kako bodo živeli.

Slovenija bo morala voditi politiko povečevanja stopnje zaposlenosti. S tem bo deloma kompenzirala izpad zaposlenih zaradi spontanega demografskih sprememb. Pri tem se bo posebej usmerila v večanja zaposlenosti tistih skupin prebivalstva, kjer je stopnja zaposlenosti najnižja, to je zaposlovanje mladih in starejših ter tistih, ki niso optimalno sposobni za delo za polni delovni čas. Slovenija mora voditi pokojninsko politiko, ne samo zaradi javnih financ, temveč tudi zaradi izboljševanja dinamike slovenskega gospodarstva. Pokojninska politika bi naj spodbujala poznejše upokojevanje, spodbujala bi naj dodatno pokojninsko zavarovanja in varčevanje za starost ter zagotovila bi naj večjo preglednosti obveznega pokojninskega zavarovanja, da se bodo ljudje lahko odločali o izbirah v zvezi s svojo pokojnino.

III. RAZVOJNE POLITIKE NA POTI V RAZVOJNO ODLIČNOST

1. Konvergenca znotraj razširjene Evropske unije

V svojem nedavnem članku (Senjur, 2007) sem analiziral vprašanje konvergence držav znotraj Evrope. Ugotovil sem, da če primerjamo razvojne skupine v razdobju po letu 2000 glede na dohodek na osebo (skupine G v tabeli 1) s skupinami držav po istem kriteriju v razdobju 1955-85, vidimo, da je članstvo v skupinah zelo stabilno.

Samo majhne države občasno zamenjajo svojo skupino. Nobena od velikih držav se ni preselila v višjo skupino ali zdrsnila v nižjo skupino v zadnjih petdesetih letih.

Skupina jugo-zahodnih držav je dohitevala povprečje EU po vstopu v EGS. Skupina vzhodno evropskih držav ni konvergirala. V nekaterih časovnih razdobjih je celo divergirala. Vprašanje je, ali bo osem srednje in južno evropskih držav, ki so se priključile EU v letu 2004, konvergiralo z ostalimi članicami EU. Težko je napovedati. Nekatere države utegnejo migrirati v višjo razvojno skupino. Vendar je smiselno predpostavljati, da bo tudi nadalje obstajala posebna skupina srednje razvitih za razliko od skupine razvitih držav. Naša teza je, da razlike v razvitosti ohranjajo. To ne velja nujno za posamezne države. Za skupine držav pa velja. Razlike v stopnjah konkurenčnega razvoja so trajne, ker so opredeljene relativno in ne absolutno. Zaradi tega je nerealno predpostavljati, da bodo razlike v razvitosti znotraj EU izginile.

V 1980tih so skupino jugo-zahodnih držav sestavljale Irska, Grčija, Portugalska in Španija. Irska je konec 1990tih zapustila to skupino in se priključila prvi skupini. Leta 2004 so se priključili tej skupini Malta, Ciper in Slovenija. Pri pregledovanju članstva razvojnih skupin v razdobju 1970-1990-2000 opazimo, da sta se samo dve državi preselili iz nižje v višjo razvojno skupino. To sta Irska v 1990tih in Slovenija po letu 2000.

2. Različne razvojne poti: Irska in Slovenija

Pozornost bomo posvetili Sloveniji in Irski. Avstrija v tem primeru služi kot primerjalna država. Te tri države izkazujejo tri različne poti rasti. Avstrija je država z visokim dohodkom, ki uporablja visoko dohodkovne niše v predelovalni industriji in v storitvah. Irska je dosegla položaj visokega dohodka na osebo z obvozno potjo rasti (Senjur, 2007). Slovenija izkazuje proces endogenega dohitevanja.

	Kazalec	Leto	AT	IE	SI
1.	BDP na osebo (PPS, EU-15=100)	2003	111	122	71
2.	Produktivnost dela (PPP, EU-15=100)*	2003	96	120	70
3.	Izobraževalni dosežki (20-24) (%)	2003	84	86	91
4.	R&R izdatki (% of BDP)	2003	2.2	1.2	1.5
5.	Poslovne investicije (% BDP)	2003	20.3	19.7	21.1
6.	Bruto vpisni količnik, tretja raven**	2001/02	57	47	61
7.	Raziskovalci v R&R na milijon prebivalcev	1990-2001	2313	2190	2258
8.	Izdatki za informacijsko in komunikacijsko tehnologijo, % of BDP	2002	5.3	4.0	4.9
9.	Količnik vhodne /izhodne stog TNI (1)	2003	1.0	5.8	2.4

Opombe: *) na zaposleno osebo; **) % od ustrezne starostne skupine.

Tabela 9: Strukturni kazalci relativnih razvojnih dosežkov Avstrije, Irske in Slovenije

Vir: Kok, 2004; World Development Indicators 2004 (World Bank); (1) World Investment Report 2004 (UNCTAD); Senjur, 2007.

Za majhne države ni nujno, da so inovacijsko osnovane in vodilne tehnološke države, da bi se priključile skupini držav, ki imajo visok dohodek na osebo. Seveda pa morajo imeti znatne institucionalne, človeške in tehnološke usposobljenosti, da so sposobne izkoristiti in se odlikovati v nišah, ki prinašajo visok dohodek ali da so lahko izhodišče (gateway) za visokotehnološke proizvode namenjene trgovini razvitih evropskih držav.

Irska: eksogeno poganjana obvozna pot rasti. V razdobju 1991-2004 je Irska povečala indeks BDP na prebivalca izražen v standardu kupne moči od 77 v letu 1991 na 127 v letu 2004 (EC, 2004). To je izjemen dosežek. Strukturni kazalci v tabeli 9 kažejo, da je Irska država z visokim dohodkom na osebo, je pa odprto vprašanje za razpravo, ali je Irska v inovacijsko osnovani stopnji razvoja, kot bi pričakovali za državo, ki je članica prvega razvojnega kluba. Zakaj se je lahko Irska premaknila iz 2. stopnje na 1. razvojno stopnjo v Evropi?

Irska ni mogla napredovati v prvi razvojni klub samo z posnemanjem prakse v razvitih državah. Ni tudi imela svoje lastnih inovacijskih kapacitet za tak skok navzgor. Kaže, da je bila irska visoko-tehnološka rast poganjana od zunaj, vsaj v opazovanem razdobju. To je odraz dejstva, da so ameriška visokotehnološka podjetja izbrale Irsko za svojo odskočno desko za vstop na evropske trge. Hitra rast Irske je torej odraz dejstva, da je Irska članica regionalnega kluba Zahodne Evrope in je preko nje mogoče vstopiti v Evropo. Ameriška visoko-tehnološka podjetja so investirale na Irskem, da bi pridobile dostop do trgov razvitih evropskih držav. To je omogočilo Irski, da je opravila razvojni skok (Senjur, 2007).

Gospodarska rast Slovenije: endogena rast. Slovenija, kot drugi študijski primer, je v razdobju 1991-2004 povečala indeks BDP na osebo za 12 odstotnih točk, če je BDP izražen v PPS (od 60 v letu 1991 na 72 v letu 2004) (EC, 2004). Slovenija je zmanjšala zaostanek za povprečjem EU-15 in kot taka predstavlja primer uspešnega dohitevanja v razvoju. Slovenija je dosegala dohitevanja na endogeni način, z visokimi, vendar ne previsokimi, investicijami, z visokimi izobraževalnimi dosežki in z znatnimi naporji na področji R&R. Slovenija izkazuje (tabela 9) dobre strukturne kazalce za njeno razvojno stopnjo, mnogi od njih so primerljivi z avstrijskimi in z irskimi. Slovenija ne ustvarja nove tehnologije. Pač pa uvaja in izboljšuje tehnologijo srednje ravni iz drugih držav. Slovenija dosega visoke stopnje rasti izvoza. Svojega razvoja ne temelji na visokem pritoku tujin neposrednih investicij. Slovenska stopnja rasti je endogeno poganjana.

Po omenjenih projekcijah EU bi se naj Slovenija do leta 2030 približala v razvitosti, merjeno za BDP na prebivalca, na raven 94 odstotkov ravni EU15. Po tem bi pa se naj njeno približevanje zaustavilo, saj bi njena stopnja rasti zaostajala za stopnjo rasti EU15 za 0.2 odstotne točke. EU v svojih projekcijah ne predvideva, da bi Slovenija dosegla povprečje EU15 v naslednjih petdesetih letih.

	2004	2030	2050
Slovenija	73	94	94
EU15	100	100	100
EU10	50	80	78

Tabela 10: BDP na osebo

Vir: ECFIN (2006)

Kako bi se pa Slovenija vendarle ne samo približala razvitim, temveč bi jih tudi dosegla in postala ena od razvitih držav Evrope? Odgovor je načelno preprost. Slovenija mora krepiti svoje razvojne sposobnosti tako, da se bo sposobna razvijati na podlagi lastnih virov, da bo sposobna razvijati lastne inovacije in najti razvojni niše z visokih dohodkom. Slovenija mora imeti raziskave in razvoj, mora imeti visoko šolane strokovnjake, Slovenija mora imeti razvito podjetništvo in na slovenskem trgu mora biti močna konkurenca. Taka je tudi je retorika t.i. Lizbonske strategije (Kok, 2004; Sapir, 2004).

IV. ODLIČNA PODJETJA V SLOVENIJI

Brez podjetij, ki svoj razvoj temeljijo na lokaciji v Sloveniji endogena gospodarska rast ni mogoča; brez takih podjetij Slovenija ne bo mogla postati ena od razvitih evropskih držav. Navedel bom tri razloge zakaj je lokacija podjetij v Sloveniji razvojno pomembna.

Slovenija mora biti lokacija številnih majhnih in srednje-velikih podjetij. Slovenija ne more črpati prednosti iz ekonomije velikosti, ker je majhna država. Lahko pa koristi ekonomije aglomeracije. To zahteva veliko gostoto podjetij, diverzificirano in komplementarno gospodarsko strukturo. Ta cilj Slovenija lahko dosega s številnimi majhnimi in srednjimi podjetji, ki so naseljena v Sloveniji. Pričakujemo lahko, da bo to ena od osnovnih značilnosti slovenske gospodarske strukture. Na tem bo slonel razvoj podjetništva v Sloveniji. Vendar to ne bo dovolj.

Slovenija mora biti lokacija tudi velikih podjetij. Slovenija rabi tudi velika podjetja, ki so locirana na tem prostoru. Iz dve razlogov. Velika podjetja zaposlujejo veliko število visoko šolanih in visoko usposobljenih delavcev. Velika podjetja vodijo tudi velike

projekte, ki imajo tudi mednarodni domet. Če Slovenija hoče zadržati visoko izobražene ljudi, le ti morajo imeti možnost, da dobijo dobre službe v Sloveniji. Ni mogoče govoriti o visoko usposobljenih strokovnjakih, če ni podjetij, kjer bi ti ljudje lahko delali visoko zahtevne posle, kjer bi se lahko učili z delom (learning by doing) in z uporabo (learning by using). Strokovnjak postaneš s študijem in z delom. Take zaposlitve je mogoče najti v podjetjih, ki imajo sedež v Sloveniji. Ne gre samo za sedež, temveč gre za to, da je podjetje iz Slovenije center od koder se širijo posli po svetu. Če Slovenija želi biti razvojno-poslovno središče, ki presega slovenske meje, mora imeti taka podjetja. V takih podjetjih so potem strokovnjaki, ki se ukvarjajo s svetovnimi, globalnimi problemi konkurence. Visoko usposobljeni ljudje se vedno selijo v bolj razvita okolja in ne obratno, mobilnost tovrstnih kadrov je običajno eno-smerna. Pojav bega možganov (»brain drain«) ni nepomembna tema.

Drugi pomemben razvojni pomen velikih podjetij je na področju raziskav in razvoja (R&R). Brez visoke tehnologije Slovenija ne more postati ena od razvitih držav. Visoka tehnologija je zaščitena, je ni mogoče kupiti na trgu, in je tudi ni mogoče dobiti s tujimi investicijami. Potrebno jo je ustvariti doma. Ekonomika R&R kaže, da so velika podjetja bolj raziskovalno-razvojno usmerjena. Velika podjetja so sposobna dolgoročno financirati raziskave in razvoj, sposobna so zaščititi dosežke aktivnosti R&R preko zaščite industrijske oziroma intelektualne lastnine, in sposobna so dosežke tudi vpeljati v prakso. Država, ki hoče povečati izdatke za R&R mora imeti raziskovalne univerze, raziskovalne institute in predvsem, gospodarstvo, ki R&R financira in uporablja. Finska in Švedska sta dobra ilustrativna primera.

Obstoj domačih in tujih podjetij je nujen predpogoj za obstoj konkurence. Konkurenca v gospodarstvu je nujen predpogoj za razvojno odličnosti; konkurenca spodbuja in sili v napredek. Slovenija je majhen gospodarski prostor. Z vidika velikih multinacionalk je marginalen trg. Ena multinacionalka lahko obvladuje celoten slovenski trg. Če se bo pojavila še druga, je povsem mogoče, da si ne bosta na tem trgu konkurirali, temveč si bosta trg razdelili. Prisotnost velikih tujih firm v Sloveniji lahko vodi do nizke stopnje

konkurence na tem trgu.

Slovenija zato rabi domača podjetja, ki so locirana v Sloveniji, da bodo konkurirala na slovenskem trgu. Ta podjetja bodo majhna in srednje velika. Posebej pa je pomembno, da so na tem trgu tudi velika slovenska podjetja. Tujim podjetjem na slovenskem trgu bodo konkurirala predvsem domača podjetja. Prisotnost domačih podjetij bo potem spodbujala tudi konkurenco med tujimi podjetji. Ilustrativen primer je trgovina. Trgovski trg je zelo konkurenčen in dobro razvit. Veliko zaslugo za to imajo domači veliki trgovci. Ta trg je pritegnil tudi tuje velike trgovce, ki si na slovenskem trgu tudi medsebojno konkurirajo. Če ne bi bilo domačih konkurentov, slovenski trg trgovine ne bi bil tako konkurenčen, in obratno, brez tujih konkurentov slovenski trg ne bi bil konkurenčen.

V. ODLIČNE INSTITUCIJE: FLEKSIBILEN TRG DELA

1. Dileme slovenskega trga dela

V Sloveniji je primerjalno gledano veliko dela prostih dni. Dejstvo pa tudi je, da se je Slovenija kot družba zavestno odločila za manj delovnih dni formalnega dela. Slovenci imajo vso pravico presojati, koliko dni v letu bodo delali in koliko dni bodo praznovali, koliko ur bodo delali in koliko prostega časa bodo imeli. To je stvar njihovih preferenc. Blanchard (2004) je ugotavljal, da Evropejci delajo manj delovnih ur kot Amerikanci. Na površju so prazniki in dopusti, vsebinsko pa gre za to, da so ljudje voljni formalno delati manj. Vprašanje je zakaj. Del odgovora je v togih ureditvah trga dela, ki preprečujejo, da bi ljudje optimalno izkoristili svoje delovne sposobnosti s formalnim delom. Sedanji trg dela na spodbuja formalnih oblik dela, ker so preveč toge. Izbira zato ni ali en ali dva dela prosto dneva ukiniti ali ne; izbira je, ali povečati število delovnih ur na leto in temu ustrezno povečati plače. Za več dela, večje plače. Zato bodo delodajalci, če želijo, da bi delavci delal več ur, morali delavcem ponuditi, da bodo dobili višje plače; zakonodaja pa mora to omogočiti. To bi bila realna izbira. Ta primer opisujem zato, ker se mi zdi značilen za razpravo o trgu dela v Sloveniji: da se pogosto od socialnih

partnerjev nekaj zahteva, v zameno pa se jim nič ne ponudi.

Negativna demografska gibanja tudi zahtevajo prilagoditve trga dela. Če gledamo projekcije za naslednja desetletja, se nam lahko zgodi, da se bo čez kako desetletje začelo število zaposlenih zmanjševati. Če hočemo to preprečiti, je potrebno delovno aktivirati čim večji del prebivalstva. Povečati se mora stopnja zaposlenost mladih, starejših, manj dela zmožnih in mnogih tisti, ki so ob sedanjih pogojih na trgu dela zunaj delovne sile. Pri tem gre za to, da se ustvari več novih delovnih mest za nestandardne pogoje in oblike dela in da se bolj polno zaposli vse delovne potenciale prebivalstva. Ureditve trga dela se bo morala soočiti z izzivi prebivalstvene politike, z izzivi povečevanja zaposlovanja tudi tistih potencialnih delavcev, ki niso v idealni starosti ali ki nimajo idealnih delovnih sposobnosti. Trg dela bo moral odgovoriti na izzive pokojninske politike, saj preveč ločuje status upokojenca od dela. Ta vidik trga dela zahteva zelo raznovrstne oblike delovnih razmerij.

Vključitev v enotni evropski trg je postavil naš trg dela na preprih. Na enotnem evropskem trgu bodo bolj uspešna tista gospodarstva, ki so bolj prilagodljiva. V središču prilagodljivosti gospodarstva je prožen trg dela. Podjetja morajo imeti možnost lažjega zaposlovanja in odpuščanja delavcev. Treba pri tem reči, da pri fleksibilnosti gre tudi za sposobnost za fleksibilnost, da so ljudje ustrezno izobraženi, strokovno usposobljeni in so oblike delovnih razmerij temu prilagojene. Pri tem je prav posebej pomembna vloga menedžerjev. Trg menedžerjev je sestavni del trga dela. Ta bi pa še posebej moral biti zelo prožen. Globalna konkurenca tudi pritiska na trg dela. Globalna konkurenca pritiska na stroške dela na enoto proizvoda. Nezmožnost znižanja stroškov dela na enoto proizvoda pogosto pomeni izgubo dela.

2. Normalizacija fleksibilnosti trga dela

Popularen opis Slovenije kot tranzicijske države je, da je njen trg dela nefleksibilen. Ko gledam izkušnje in podatke zadnjih petindvajsetih let, dobim vtis, da so spremembe na trgu dela bile tako velike, da bi bilo težko trg dela označiti za nefleksibilen. Za ilustracijo svoje teze opozarjam na naslednje številke. Leta 1987 je bilo v Sloveniji zaposlenih v podjetjih, organizacijah in individualnem sektorju 868

tisoč delavcev. V naslednjih desetih letih je število zaposlenih upadlo za 217 tisoč in je bilo leta 1996 zaposlenih še samo 650 tisoč ljudi. To je znižanje števila zaposlenih v desetih letih za eno četrtno. Število registrirano brezposelnih se je povečalo od 18 tisoč na 125 tisoč v istem razdobju. To je bilo veliko znižanje zaposlenih in veliko povečanje števila brezposelnih. V naslednjih desetih letih se je število zaposlenih povečalo na 741 tisoč v letu 2006, kar je povečanje za 91 tisoč ali za 14 odstotkov v desetih letih. Tudi to ni majhno povečanje. Registrirano brezposelnost se zmanjšala od 129 tisoč v letu 1997 na 86 tisoč v letu 2006. Slovenski trg dela je te velike spremembe v zaposlenosti in brezposelnosti vzdržal. Torej je moral biti fleksibilen.

V razdobju 1987-1996, ko je Slovenija izgubila več kot 200 tisoč delavcev. Od tega jih je polovica od teh postala brezposelna, druga polovica pa je odšla iz statusa aktivne delovne sile. V tem času je bila glavna oblika fleksibilnosti prehod v brezposelnost ali izstop iz delovne sile. To je bila res groba oblika fleksibilnosti.

V letu 1997-2006 sta bili prevladujoče dve drugi dve obliki fleksibilnosti. Bila sta morda manj kruti, bili sta pa kaotični. Prva prevladujoča oblika fleksibilnosti je bila zaposlitev za določen čas, vendar za polni delovni čas. Do tega je prihajalo, ker je bilo delo za polni delovni čas za nedoločen čas preveč regulirano in zato destimulirano. Druga oblika fleksibilnega dela je bilo študentsko delo. To je delo za delni delovni čas, brez formaliziranega delovnega razmerja. Študentski servisi so opravljali delo posrednikov: izdajali so napotnice za delo in preko njih je potekalo plačilo za delo. Za podjetja je to bila idealna rešitev. Študentsko delo je bil zanimiv eksperiment, eksperiment čiste, gole fleksibilnosti. Študentsko delo, kot obliko dela, bi bilo treba omogočiti na splošno, tudi drugim ljudem: ne samo študentom, temveč tudi gospodinjam, upokojencem, priložnostnim delavcem. Za ta namen bi morali ustanoviti ustrezne institucije, na primer, delovne servise, ki bi opravljali podobno nalogo kot študentski servisi. Lahko bi tudi nastale delovne agencije, ki bi delavce zaposlovale z namenom, da jih posojajo podjetjem za določen čas, za občasna dela, za projektne naloge ipd.

Slovenski trg dela je do določene mere fleksibilen, vendar je ta fleksibilnost delu robustna, groba in kaotična. Fleksibilnosti sloven-

skega trga dela bi bilo treba normalizirati, tako da bi bile različne fleksibilne oblike dela dovoljene in urejene ter bi bile tako sestavni del legalnega trga, ne pa, da so skorajda prekršek. Treba jih je prilagoditi novim časom in novim potrebam.

Pojem »varna fleksibilnost« izraža dvojnost in nasprotje. Za podjetje je fleksibilnost dela varna, brez nje je ogrožen obstoj podjetja; nefleksibilnost je za podjetje nevarna. Za delavca pa je fleksibilnost dela nevarna, ker ogroža njegovo socialno varnost. Katera je tista stopnja fleksibilnosti, ki po eni strani zagotavlja ekonomsko varnost podjetja in po drugi strani zagotavlja socialno varnost delavcev? Podjetja bi optimizirala stopnjo fleksibilnosti dela, ob upoštevanju socialne varnosti delavcev. Delavci bi optimizirali stopnjo socialne varnosti, ob upoštevanju fleksibilnosti dela. Seveda je to tipična tema za pogajanja med obema stranema, med delodajalci in delojemalci.

Pri tem je treba upoštevati še tretjega deležnika, državo. Večja fleksibilnost trga dela je v korist podjetij in ima tudi narodnogospodarske koristi. Naj tudi država, ki predstavlja celoto, sodeluje pri financiranju stroškov večje fleksibilnosti. Zakaj ne bi teh stroškov nosili skupaj vsi trije deležniki? Ni mogoče zahtevati, da bodo breme večje fleksibilnosti nosili delavci, koristi bi pa imeli delodajalci in tudi država kot celota. Nič ni zastonj, zakaj bi naj večja fleksibilnosti delovnega trga bila zastonj. To naj bo izhodišče za razpravo o spremembah na trgu dela.

Sedanji zakon o delovnih razmerjih je močno socialno naravnan. To ima za posledico manjšo fleksibilnost rešitev in večje stroške za delojemalce. Vprašanje je, kako prilagoditi delovno zakonodajo novim izzivom, ki zahtevajo več izbire na trgu dela, manj regulacije, in sočasno ohraniti raven socialne varnosti delavcev. Slovenija je tako razvita, da lahko ohranja sedanjo raven socialne varnosti delavcev, odprto vprašanje pa je, kako naj to izvede. Dilema je v tem, da je večja prožnost trga dela stvar preživetja podjetij in osnova za ekonomsko varnost podjetij. Na drugi strani pa socialna varnost delavcev ne more biti »fleksibilna«. Do sedaj je socialna varnost delavcev bila oprta na fiksne oblike dela. Zato bo nujno najti način, kako sistem socialne varnosti prilagoditi bolj fleksibilnim oblikam dela. Ne more biti obratno: da se oblika dela prilagajajo zahtevam po fiksni ravni in po

zagotovljenih oblikah socialnega varstva na ravni podjetja.

Načelna rešitev je, da se trg dela v ožjem pomenu do določene mere sprosti socialne funkcije. Stroške nadstandardne socialne zaščite pri delu bi lahko v večji meri prevzela država. Nujno je, da bolj odločno vstopi država. Ne bo zadostovalo samo to, da sprejme dobre predpise, temveč se bo morala angažirati tudi z javnimi financami. V letu 2005 je so bili izdatki za socialno zaščito pod rubriko nezaposlenost samo 0,7 odstotka BDP, v vseh državah pa bi se rada vzgledovala glede ureditve na trga dela imajo te izdatke višje za vsaj 1 odstotno točko, npr. Avstrija, Nemčija, Danska, Finska; celo Grčija in Portugalska imata te izdatke relativno višje. Slovenska država se ne bo mogla izogniti svoji javno-finančni odgovornosti na tem področju.

Obstoječi zakon o delovnih razmerjih je prilagojen industrijskemu delavcu in delavcem, ki imajo sorazmerno nizko izobrazbo. Ureditev trga dela bi bilo treba bolj prilagoditi pogojem tudi storitvenih dejavnosti, ko se je treba z delovnim časom prilagoditi strankam. Gre za dejavnosti kot so trgovina, turizem, zdravstvo, izobraževanje, raziskovanje, svetovanje, pa tudi javna uprava, rabijo bolj fleksibilne oblike dela. Bolj ga bo treba prilagoditi tudi bolj izobraženim delavcem, ki imajo po naravi stvari bolj fleksibilne delovne naloge. Zato bi spremenjen zakon o delovnih razmerjih moral bolj uveljaviti raznovrstne pogodbe o delu (za nedoločen čas, za določen čas, za začasno in občasno delo, projektno delo) in razne oblike fleksibilnega delovnega časa (poln delovni čas, delni delovni čas, urne zaposlitve, priložnostna dela).

Podjetje mora imeti pravico, da najema in odpušča delavce. Kadrovsko jedro podjetja ostaja navadno ostaja dlje časa stalno. Vendar je treba upoštevati, kar je povedal Eckard Gatzke, vodja največjega nemškega podjetja za posredovanje dela Randstad, ki je v FAZ¹ izjavil, da vsako podjetje rabi okrog 15 do 20 odstotkov začasnih delavcev (Zeitarbeitnehmer). Lahko pričakujemo, da bodo fleksibilni, neformalni in nestabilni delovni odnosi postajali vse bolj pomembni in da varnost zaposlitve pri neposrednem delodajalcu ne bo več osnovna norma. Na drugi strani bodo nastajale agencije in institucije, ki bodo združevali delavce in jih razporejale v proizvodna podjetja. To implici-

---

1 Frankfurter Allgemeiner Zeitung, 22. 3. 2007.

ra, da bodo podjetja več svoj zaposlitvenih razmer oddajala zunanjim institucijam (outsourcing). To bo potencialno koristno za delavce in podjetja, če bodo take institucije regulirane v skupno korist. Brez takih agencij, bo prihodnost kronična negotovost na trgu dela, kar bi škodovalo oblikovanju človekovega razvoja in človeških virov.

Država, sindikati in delodajalci in bi skupaj morali najti za Slovenije sprejemljive rešitve. Vzgledi za to so v Evropi; težava z njimi je, da običajno zahtevajo sorazmerno visoko stopnjo družbenega kapitala in ekonomske razvitosti; povrh tega pa tudi nekaj stanejo.

V. SKLEP

Gospodarska rast Slovenje v evropsko razvojno odličnost je možna, ni pa samodejna, še manj pa nujna. Tudi druge srednje razvite države želijo postati razvite in odlične. Odličnost je sicer lahko absoluten pojem, vendar je v osnovi relativen pojem. Neka država je po svoji razvojnih dosežkih odlična samo v primerjavi z drugimi. Ne morejo vse države biti razvojno odlične. Vedno bodo ene boljše, druge slabše, ene bolj druge manj razvite. Ali se lahko Slovenija uvrsti med boljše? Odgovor je načelno preprost. Slovenija mora krepiti svoje razvojne sposobnosti tako, da se bo sposobna razvijati na podlagi lastnih virov, da bo sposobna razvijati lastne inovacije in najti razvojni niše z visokih dohodkom. Slovenija mora imeti raziskave in razvoj, mora imeti visoko šolane strokovnjake, Slovenija mora imeti razvito podjetništvo in na slovenskem trgu mora biti močna konkurenca. Slovenija mora imeti odlično strategijo razvoja in odlično izvedbo, da bo dosegla razvojno odličnosti v Evropi. Grandiozne strategije v primeru majhne države ne pridejo v poštev. Majhna država mora najti razvojne niše, kjer je odlična in bo dosegala visoke dohodke. Razvojne niše je treba iskati, jih zaznati in izkoristiti. Razvojne niše se pojavijo in hitro poniknejo. Za to je potrebno konkurenčno in fleksibilno gospodarstvo. Konkurenčno gospodarstvo izvaja pritisk za iskanje in daje nagrade za najdbe; fleksibilno gospodarstvo pa omogoča, da hitro izkoristi priložnosti, ko se pojavijo in lahko hitro izginejo, če se jih ne izkoristi v pravem času.